

Слов'янський меридіан

Володимир СУПРУНЕНКО

59

Запорізький письменник і мандрівник
Володимир СУПРУНЕНКО
проїхав велосипедом 2 тисячі кілометрів
шляхами України, Білорусії та Росії

Український шлях. Чуєш, якою міццю віє?

...Древлянські язическі божки ніяк не хотіли приймати мене. Зібравшись на галявинці, вони дивилися на прибульця з півдня, може, й не злобливо, але якось непривітно й насторожено. Продзижчав над вухом гедзь, комар спікірував на руку й почав повільно наливатися кров'ю. З півночі пришла темна хмарина й швидко перетворилася на грозову хмару. І раптом за спиною пролунав голос:

– А ти як хотів? Тут – Полісся, земля Дерев, не всякого до себе допускає...

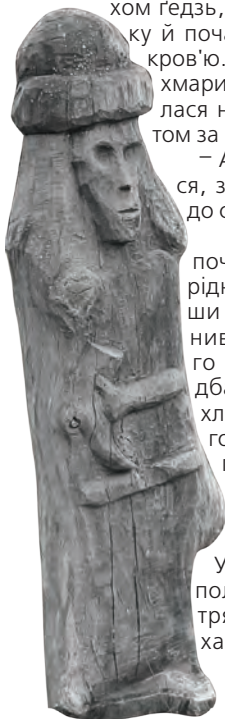
Свою подорож я розпочав з низов'їв Дніпра, з рідного Запоріжжя. Виїхавши за межу міста й опинившись посеред золотого пшеничного роздолля, дбайливо, наче рушником хлібну паляницю, накритого небесним голубим ковпаком, я відразу відчув слов'янський простір у «жовто-блакитному» українському тоні.

Україна – це полуденний полюс слов'янства. Тут вітряними степовими шляхами промчалися скіфські

вершники, козацькі коні, махновські тачанки, пізніше – простягнулися чумацькі обози. Й не випадково зоряний Чумацький Шлях має саме таку назву. Я переконаний, що слово «шляхетство» – шляхетність – походить не від «шляхти» – дворянства, а від звучного та гордого українського «шлях» – велика верстова дорога. Піднявся трохи вище за меридіаном, й на мене буквально обрушилася щедрість місцевих садів. Золотавий осип абрикос, ніжно-зелені майже молодильні яблука білого наливу, груші-дулі, що вже починають бордовіти з боків, наліті рубіновим соком вишні, сизі сливи, смоляні краплі шовковиці, виноградні грона, що соромливо ховаються в густому листі (їхній час ще настане), – усе це часто просто на вулиці, на узбіччях доріг, як кажуть селяни, «для людей». Одна бабця, довідавшись, куди я їду, почала накладати мені свіжих пухирчатих огірочків, а потім мовила: «Я думала всі з гори котять. А ти туди, на гору, бідолашний...». Гадаю, вона пожаліла мене – людину, що невідомо з якої причини біжить у північні краї від цієї садово-городньої благодаті. Проїжджаю Петриківщину (її славнозвісний роз-

пис якраз і відображає пишність і різнобарв'я тутешніх садів) – батьківщину моїх предків. Як тут не з'їхати з магістралі й не попрямувати до хаток під солом'яними стріхами, що біліють на згірку?! Тут вони ще збереглися. Як і прагнення втримати минуле, а де-що й повернути з нього в сьогодення й на законних правах затвердити. Один із «кутів» села Гречине досі подідівськи називають Галушківкою. Останніми роками саме тут засновано аж три етнографічні козацькі хутори (запорожці називали їх «зимівниками»). Один із них заснували потомствений гречанин із довгими козацькими вусами Анатолій Ламза та його дружина Наталя. Затию батьків підтримав і син Роман. І хати, і тини, і печі, і кошари, і кінські переґони, і будні, і свята – все тут, як за далеких козацьких часів. Старовина настільки природно вписується

в сучасний сільський краєвид (а багато в чому й мальовничо доповнює його), що іноді здається: це і є його позачасова сутність.

Те саме стосується й пам'ятника Тарасу Бульбі, що височіє на скелястому березі Дніпра в селі Келеберда на Полтавщині. Я потрапив сюди за кілька днів після спекотного марафону степовим безбережжям. «І далеко печеш, батьку?» – таким запитанням часто зустрічали мене в придніпровських селах нудьгуючі біля воріт діди. Спека була нестерпна, і я зрозумів, що діалектне слівце «печеш» стосувалося саме спеки, а не відстані. Як і чим рятуватися від неї? Проблема нині не тільки для мандрівників, а й для всіх тушешних «осілих». Я починав рух рано: о п'ятій-шостій годині був уже в сідлі. А ближче до полудня, коли сонце майже в zenіті, з почуттям добре виконаної роботи шукав укриття в тіні. Бажано густій і з урахуванням того, що сонце, повертаючи на захід (хоч цей напрямок воно ще не поміняло), дістане тебе й доведеться в несприятливий денний напівдрімоті разом із дорожнім скарбом міняти привальну дислокацію. За тиждень я не те щоб звик до спеки, але почав сприймати її як даність, певний стан природи, до якого слід ставитися, як до примхи улюбленої жінки чи до буркотіння старої матері. Напевно, це найголовніше – зрозуміти, прийняти, а може, навіть і полюбити стихію в будь-яких її проявах. На те вона й стихія, щоб демонструвати власну силу, свій норов, свою невгамовність.

...Урочисто пломеніючи, сідало сонце. Вечірній, потемнілий, але все ще просторий і ясний у деталях далеких зелених островів Славутич величаво, з гідністю, без натуги ніс до моря свою древню слов'янську славу. З моїм давнім знайомим, почесним громадянином села Володимиром Ковпаком ми сиділи на теплих каменях біля Тараса. Я ніяк не міг отямитися після спекотної дороги (того дня, поспішаючи до Володиного холодильника, з нагоди мого приїзду вщерть наповненого прохолодними напоями, я проїхав понад сто кілометрів), а Володя тим часом дедалі більше захоплював мене українською історією.

– Знаєш, ці землі колись для свого зимівника облюблював сам легендарний отаман Сірко, який, до речі, не програв жодної битви. Тут було де розгулятися запорожцям. Тож пам'ятник Бульбі тут не випадково один наш заможний келебердинець, він нині десь в Австрії мешкає, встановив. Чуєш, якою від нього міццю віє?

– Чую, батьку, чую, – відповів я, а думки, хоч і трималися за ці береги, вже летіли далі, за Дніпро, за ліси, в інші слов'янські землі. І раптом подумалося, що гоголівський Тарас

не випадково зустрівся мені на шляху. Адже його потужна постаць – уособлення не лише козацького «лицарства», а й усього давнього слов'янського духу.

Володя Ковпак за фахом лікар, однак, захопившись українською старовиною, написав кілька історичних романів. Навіть якусь міжнародну премію здобув. Хто тільки не «поринає» нині в стромовину української історії?! В її глибинах і вирах адреналіну вистачить на всіх. Минуле південного слов'янського прикордоння, де переплелися безліч культур, сповнене драматичних сюжетів. Тут багато чого корисного, повчального й для наших російських сусідів (як, до слова, й у них для нас). Переконали, що таємниці (розкриті й назавжди поховані в завалах історії), захопиви, часом майже детективні історії, бувальщини та легенди тих часів іще надихнуть не одне покоління письменників і поетів усіх народів. І нові пам'ятники з'являться на берегах Дніпра...

...Батьківське напучення бронзового Тараса провело мене на північ, а спекотне попуття – знову накрило. Обливаючись потом, я крутив педалі й повторював слова іншого Тараса: «Караюсь, мучуся...». Привселюдно поет не кається. Я теж цього не збираюся робити. Та подумки повторюю: «Каюся, каюся...». Однак відразу лунає окрик Тараса-запорожця: «Ти, сучий сину...». І я хапаю за горло свою слабіну й уперто долаю черговий підйом.

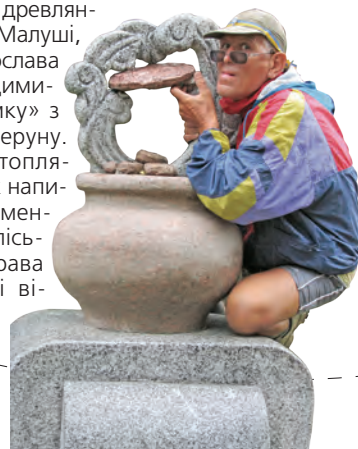
Небесна багатоповерховість столиці, мозаїка її рекламних вивісок, строкатість вулиць, позолотять храмів,

блиск і «нарядність» (модне, до речі, слівце серед київської молоді, що означає певну елітність, «просунутість») уже не викликають невгамовного захвату й навіть не вражають. Так – скрізь. Слов'янські мегаполіси стрімко розростаються, вкриваючи Євразійський континент.

Коли й де був зроблений перший крок? Чимало пам'ятних, та й навіть вельмишановних у слов'янських межах подій відбувалися в лісовому поясі, з давніх-давен відомому як Полісся. Назва, до речі, спільна для України, Росії та Білорусі. Кажуть, у поліській прикордонній глибинці є села, де півні співають одразу на три держави. Від Києва це два-три дні неспішної велосипедної їзди та цілої низки неспішних розмов із київським фотохудожником-мандрівником Ігорем Паламарчуком, котрий, пригадавши наші минулі маршрути, став на тиждень моїм супутником. Спочатку був умитий свіжим дощем Коростень, де я попросив Ігоря сфотографувати мене не поруч

зі скульптурою древлянської князівни Малуші, дружини Святослава й матері Володимира, а «в обнімку» з пам'ятником деруну. Це такий картопляний оладок, як написано на постаменті, «окраса польського столу, страва на день і цілі ві-

ки». Що ж, і так буває в історії: стирається пам'ять про війни, революції, вождів і богів, а страви, якими, «не щадя живота свого», ласує рід людський (слов'янський!), продовжують жити у віках. Навіть удостоюються пам'ятників. Наступна сходинка меридіональної драбини – північ Житомирщини, містечко Овруч. Діставшись сюди, я насамперед поставив свічку у Свято-Василіївському храмі. Культовими спорудами я зазвичай люблюю здалеку. Усередину заходжу рідко, почувачись там, як у неправдоподібно, протиприродно розмальованому світі, відчуваючи ту ж таки столичну «нарядність», якусь особисту несвободу. А тут... У давнину подорожного сприймали як посланника небес. Апостоли у вигляді простих мужичків із торбинками за плечима мандрували різномовними країнами. Великим Мандрівником називали Христа. Саме його знамення, натяки намагалися вловити люди в жестах, міміці, словах прочан, пілігримів, що ходили на богомілля, по святих місцях. Овруцький храм заснований 997

року ще князем Володимиром. Це один із перших християнських храмів на землях Київської Русі.

Нарешті дісталися села Селезнівки – центральної садиби Поліського заповідника. Багато чого цікавого побачили там: і землянки, і водяний млин, і сплетені з лози ятері, якими досі ловлять вугрів, і вулики-борті на деревах, і вози, котрими цілими сім'ями вирушають до лісу за чорницею, і те, як її добувають. Тут і нині живуть цими древніми промислами. І нерідко саме вони дають змогу поліщукам досить гідно та незалежно почуватися в сучасному світі. Водночас складалося враження, що місцевий люд живе в якомусь загубленому язичеському болотно-лісовому краї, поза часом і поза державами.

– Так воно і є, – погодився зі мною директор Поліського заповідника Сергій Жила. – Тут досі можна зустріти старих, для яких усе, що їх оточує, вийшло з природи. Себе вони вважають лісовиками – людьми лісу. А південніше, поблизу Києва, і нині живуть (ну хто б ти думав?) поляни – люди полів. А Україна... Ні, вони чудово знають, у якій країні мешкають і

хто їх пенсією, хоч і мізерною, але ж забезпечує. І все-таки Україна для них, як і для їхніх пращурів, це десь далеко, на степовій окраїні...

У Селезнівці на кілька днів я (з неабияким задоволенням!) перервав свій велосипедний біг. Нас поселили в дощатому будиночку на краю села. Після прогулянки селом і його околицями спати лягли рано. Уночі я вийшов надвір. Навколо темнів ліс. Лише у височині між сосновими кронами поблискували зірки, обіцяючи ясний день. Я знав, що для мене, бранця Дороги, це неможливо, та мені дуже схотілося залишитися тут. Я навіть ладен був розстатися зі щедротами півдня й, затримавшись тут, ще й ще раз вдихати це смолите повітря. Раптом подумалося, що це і є острівці (кажуть, таке можна зустріти ще в Карпатах) справжнього споконвічного слов'янства. Саме звідси, ще не розділене на держави, ще зберігаючи мову та звичаї предків, воно пішло до північних морів, у південні степи, сибірську тайгу. Щоб там, у нових землях, на інших широтах і меридіанах, стати українцями, білорусами, росіянами, заснувавши разом з іншими народами слов'янську Євроазію.

Поліщуки ще називають себе «людьми Корча». За їхніми повір'ями, Корч – це древній лісовий божок. У вигляді кореня старого дерева він міцно сидить у землі й навів із нею поєднаний. Якоїсь миті мені здалося, що саме до цього кореня їхав. Ні, недарма я поставив свічку в поліському храмі. Може, дорога до нього – це повернення, шлях до рідної домівки?

Білоруські путівці. Немов з вулиці ввійшов до світлиці

...Над березовими гаями, сосновими колонадами, порослими очеретом озерами з жовтими вічками купавок хаотично рухаються різнобарвні хмари. Я то відриваюся від примарних тіней на світлому дорожньому полотні, то наздоганяю їх, потрапляючи під дрібний дощик чи навіть зливу. Після української спеки білоруська прохолода приємно розслаблює. Іноді, щоправда, небо завдає клопоту: раптово, без попередження, «как бы резвяся и играя», обрушує на тебе водяні потоки. Будь-яка дорога – це низка пригод і сюрпризів, тому я швидко звикаю до мінливості стихії. Білоруси таку погоду називають «ламаного». І нерідко при цьому додають: «Як і наше життя».

Що за цією фразою? Яка вона, нинішня Білорусь?

Після формальностей на митниці (швидких і майже – наскільки дозволяли зірочки на погонах дружелюбних) я в'їхав до країни, немов з вулиці ввійшов до світлиці. Чисто, світло, затишно. Дорога зі свіжою розміткою, наче злітна смуга. Нею і мчиш, ледве встигаючи озиратися на узбіччя, на яких навіть вросли в землю валуни пофарбовані й рясніють попереджувально-повчальними написами. Без них (я вже не кажу про рекламні щити) нині важко уявити сучасні слов'янські магістралі. Трапляються доволі оригінальні. І жартівливі, й іронічні, і навіть філософські. «Якщо ти «осел» і не любиш свою землю, дітей і онуків, кинь сміття!». Мимоволі карбується в пам'яті. Сміття (і не лише побутове, а й душевне) – справжнє лихо великих і малих слов'янських поселень. І той, хто нове життя починає з розчищення життєвого простору, окультурення його та на-

62

дання первісної природної краси (нехай це навіть красивість!), заслуговує на неабияку повагу.

Поруч із дорогою помічаю яблуню, всипану плодами. Поруч – іще одну. Звідки вони тут? Я вже зібрався злізти з велосипеда, як побачив табличку, прикріплену до валуна. Вгорі якийсь круглий знак у вигляді пропелера, а внизу чорним по білому слова: «Тут було село Осови. 1993 року відселено й поховано у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС». Удалечини над занехаяним, горбистим, безладно зарослим пустищем пролетіла ворона. Навіть не каркнула. Я скочив у сідло й кілометрів десять їхав, тупо дивлячись на дорогу, що бігла під колеса. Дуже скоро вона потекла крізь «живі» поселення з рубленими приладкуватими хатами, на дахах яких лелеки сміло влаштувають гнізда. Великі птахи з червоними дзьобами бродять по узбіччях, навіть трапляється, що виходять на дорогу.

Я заїжджаю в села (деякі все ще зберігають колгоспний, а то й стародавній патріархальний уклад, деякі вже входять в агромістечки), пригощаюся під темними іконами та рушниками салом (воно не менш смачне, ніж в Україні). Трапляється, втомившись від велосипедної гонки, «чіпляюся» до возів, що виривають із лісових доріг на битий шлях, і заговорюю з візниками. Запитую російською, мені відповідають на «трасянци», російсько-білоруському суржику – основному засобі спілкування місцевого населення.

«Нас не шипач, і ми нікаво чеплять не будем» – ось типова від-

повідь сільських мужичків.

Закутані в хустки бабці взагалі воліють відмовчуватися. Молодь і веселіша, і балакучіша. Відчувається, що живе новими віяннями, які впевнено завойовують великі міста.

У провінції своє обличчя. До речі, дуже схоже на всьому слов'янському просторі. Собаки, що ледачим підтюпцем перебігають дорогу, жирні коти, які нахабно стрибають через паркани... Ветхі будиночки, що хитрими кривими провулками підбираються до центру зі скульптурною громадою вождя на площі, старі парки з віковими в'язами (липами, березами, тополями, вербами)... Діди на велосипедах із прищепленими колошами, бабці з дитячими колясками, завантаженими городиною, які поспішають на базар, припухлі з іконописними відтинками лики, що нудьгують біля магазинчиків. Однак трапляються чисті й затишні, майже європейські містечка. І майже скрізь впадають в око замки-особняки (вже, щоправда, з трохи полінялими фасадами) нових білорусів, українців, росіян.

Запам'яталася зупинка в пришляховому кафе на Поліссі в селі Дабрянка. Я за звичкою хотів попросити окропу та розташуватися зі своїм закопченим кухлем на травичці, але хазяїн Андрій Петухов запропонував із ним пообідати. І була якась поособливого, цільно й дуже апетитно зварена картопля-«бульба», і чистіша за сльозу дитини горілка «Бульбаш», і, звісно ж, тости за білорусів-«бульбашів». Дорога швидко зближає людей. Несподівана зустріч і швидке розставання роблять спілку-

вання чуттєвішим, зворушливішим, щирішим. І нерідко виявляється, що незнайомим раніше людям потрібно за короткий час багато чого сказати одне одному.

– Ми з тобою – два боки однієї монети, – розмірковує Андрій, простягаючи мені чергову картоплину. – Ти на дорозі, а я при ній. Повз не проїдеш – не пуцу, не нагодувавши. У мене тут, як у комуналці, з різних національних квартир народ товчється. Нудно не буває. А що ми, білоруси, такі, ну, як ти кажеш, насторожені трохи, начебто чимось налякані, то це, напевно, від батьків, яких хто тільки не «моторіл». Терпіння в білоруса вистачає, утім, він не терпить, а чекає. Хочеш анекдот? Зібрали якось разом росіянина, українця та білоруса й запропонували посидіти на стільці, з якого стирчав цвях. Росіянин відразу підхопився й поліз у бійку, українець теж з кулаками кинувся на кривдників, потім, щоправда, вгамувався й попросив компенсацію за порвані штани. А білорус сидить собі й сидить, щось навіть наспівувати став. Ніхто нічого не зрозумів, закидав бульбаша запитаннями. А він скромно так відповідає: «Спочатку щось муляло, а потім звук»...

На одній із білоруських багатопверхівок у Бобруйську мені на очі потрапив плакат, на якому лелеки несли в дзьобах червоно-синій прапор із написом «Із сьогодніням у майбутнє». Яке сьогодніня країна понесе в майбутнє? З яким «сьогодінням» туди вирушить слов'янство?

Російська магістраль. І почуття нескінченного простору

Російсько-білоруський кордон за Оршею перетнув, наче перейшов з одного боку вулиці на другий. Обійшлося навіть без митниці, яку нещодавно зняли на одному з другорядних переходів. У росіян і білорусів (як я довідався, переймаючись відсутністю російської відмітки в паспорті) тепер спільний митний простір. Після Білорусі відразу вискакую на «мінку». Так тут називають Московсько-Мінське магістральне шосе. Його оркестрове наповнення, що навіть уночі не залишає мене (я ночую в придорожніх лісочках), складається з трубного рикання «да-

лекобійних» ваговозів, гурчання й шелесту легковиків, скрекоту мотоциклів. Уся ця біотехномаса рухається суцільним безперервним потоком до столиці. Пригадується гоголівська Русь-трійка. Як почала вона свій стрімкий біг кількості років тому, так його і продовжує. Де зупинка?

Іноді я зїжджаю з магістралі, її гул довго переслідує мене, але нарешті відпускає, і я потрапляю в тишу. Часто дороги тут, у смоленській глибинці, – доволі умовне поняття. У деяких колях, які після дощу перетворюються на маленькі болітця-«вирвихвости», можна потонути з головою разом із

Дорога несла мене, як ріка. Ріка часу, ріка долі. Між берегами текло й текло життя. Що там, за черговим поворотом, вигином? Не пам'ятаю, де точно, здається, в Україні на узбіччі трапився плакат: «Доставка грузов с таможенной очисткой от 1 м куб. до 40 дней Китай–Днепр». Чимсь мене зачепив цей напис. Я їхав уздовж Дніпра і його приток, мереживо яких розповзлося по всьому слов'янському простору, й на різні лади прокручував його в пам'яті. І раптом, коли вже під'їжджав до нашої колишньої спільної слов'янської столиці, коли побачив іногородців, які торгують овочами та фруктами, працюють на будівництвах, перед очима ніби виник інший плакат: «Сделаю китайцем от 1 человека до 40 дней». І той-таки географічний напрямок: «Китай–Днепр». Без зазначення держави, якою протікає велика ріка.

велосипедом. Але місцеві сільські мужички мене втішають: «Для росіянина дорога – це там, де він збирається проїхати». І я їду, іноді йду, прогулянковим кроком утихомирюючи гоночний азарт, а нерідко бреду хиткою дерев'яною кладкою, по сльоті, раз у раз висмикуючи з глинистого місива свого без міри навантаженого залізного коня – транспорт у дорожніх пробках незамінний. Але чомусь слов'янські товстосуми (чи ті, що себе вважають такими), навіть середньостатистичні городяни з помірно наповненими гаманцями, я вже не кажу про чиновницький люд не квапляться міняти автомобільний салон на велосипедне сидло. Принаймні за місяць на асфальтових протяжностях, що з'єднують три слов'янські держави, я не зустрів жодного велотуриста.

Нерідко на коротких зупинках запитую росіян про Україну. Що знають (або пам'ятають)? Із чим пов'язане? Чорне море, Київ, Диканька – ось типові асоціації. Але на першому місці – сало. Що ж, шлункові пристрасті нині переважають на всьому пострадянському просторі. Одну торгівку грибами-лисичками (після дощів це основний придорожній товар на Смоленському відрізку «мінки») здивувало свого часу, що українці мужчину називають «человеком». «А ми хіба не люди?» – запитувала вона своїх житомирських родичів, у яких гостювала. Ті лише засміялися. Статус жінки на українських землях завжди був дуже високим. Поки чоловіки козакували на полі бою, у диких степах або навіть у корчах, на жінках було все господарство (іноді навіть усієї держави). А щодо назви, то ще на Русі казали: хоч горшком назви...

Замість епілогу

...Знаю, упевнений, що знову й знову в суперечках, міркуваннях і снах повертатимуся до цих слов'янських кілометрів, їхніх дивних переплетень і візерунків. І на завжди залишаться в мені ніжна любов (закоханість!) до сонячної та щедрої, безмежно рідної української землі, пісенна зачарованість білоруськими путівцями зі світлими березовими перелісками на узбіччях і відчут-

тя нескінченного польоту над російським простором, захват від його мозаїчності та безбережжя. І хоч би як склалася доля слов'янства, росіянинові, білорусу та українцеві зрозумілою буде фраза, що я почув її від одного поліщука: «Скачи, баба, хоч задом, хоч передом, а дала идут своим чередом»...

63

Дніпропетровщини й оселився барон. Звідси й розлетілися по всьому слов'янському світові німецькі «пташенята». Паша – один із них. Загордившись своїм дворянським минулим, він написав про це товстенний том. Письменництво (яким, щоправда, він бавився ще в молодості) так захопило його в сільській глухомані, що невдовзі з'явилися й інші томи – про миті історії, що творяться на його очах. Під майже саморобними, однак твердими та солідними обкладинками – розписане буквально по днях і навіть по годинах усе життя колишнього полярного вовка, а нині діяльного російського побутописця Павла Корольова, котрий ніколи не сумує і якого сусіди вдостоїли прізвиська Криголам. Таке враження, що, фіксує на папері все, що відбувається навколо, любовно випишуючи деталі повсякденного побуту, розкладаючи по полицках його миті, він ніби ламає кригу часу, творячи власну Історію. Під його письменницьким (на щастя, непрофесійним!) пером вона дивним чином легко перетворюється на Буття. Близьке та навіть рідне і для українця, і для білоруса, і для росіянина. Для майбутніх істориків, які сушитимуть голови над феноменом слов'янства, його родовід, ексцентричні щоденники, побутові сільські хроніки – справжній скарб. Для мене ж – привід запалити на узбіччі багаття та, присьорбуючи настояний на польових травах чай, згадати миті пройденого слов'янського шляху. І замислитися про те, як і їх «втиснути» в якийсь том...

